

1. Revelațiile Teocrației – Legenda Marelui Inchizitor

„Creștinătatea s-a lepădat , fără să-și fi dat ea singură seama, de creștinism. Trebuie din cauza aceasta să se întâmple ceva pentru a se încerca readucerea creștinătății la creștinism. Soren Kierkegaard – „Școala creștinismului”

În ideologia teocratică dostoievskiană nu există nimic deosebit de original. Ideea teocratică este în esența sa testamentară, o idee iudaică , interpretată ulterior de spiritul roman. Această idee este legată de cunoașterea divină a Vechiului Testament. Toate teocrațiile istorice, anticreștine și creștine, au fost coercitive ,au constituit un amestec a două planuri ale existenței, a două rânduiri: cerească și pământească, spirituală și materială, eccleziastă și statală.

Ideea de teocrație se află într-un inevitabil conflict cu libertatea creștină, este un refuz al libertății. Nicolae Berdiaev se ocupă de ideea lui Dostoievski, punând în valoare mai degrabă utopia decât posibilitatea ei de realizare. De falsă idee teocratică la Dostoievski se leagă și relația denaturată cu statul, recunoașterea insuficientă a valorilor independente ale statului (nu cel teocratic, cel laic) care se justifică religios din interior, nu din exterior, imanent nu transcendental. Teocrația trebuie să accepte inevitabil coerciția ,să nege libertatea spiritului, libertatea conștiinței, dar în raport cu statul ea închide în sine o înclinație spre anarhie. Nicolae Berdiaev este de părere că tocmai acest fals anarhism și lipsa dorinței de a vedea rostul religios al statului independent l-au caracterizat pe Dostoievski.

Legenda Marelui Inchizitor considerată de către Nichifor Crainic un *pamflet de geniu*, realizează transferul din meditația filosofică într-o sferă particulară, teologală ori socială. La un prim nivel polemic, sunt vizați catolicismul și ordinul iezuiților, de pe platforma presupusei opoziții ireductibile dintre Biserica Răsăriteană și Apuseană.

În poemul compus de Ivan Karamazov („am căutat să-l memorez”) Iisus Hristos descinde „necanonic” în orașul Sevvila din secolul al XVI-lea în timpul Inchiziției. El coboară într-un oraș terorizat, supus celor mai crude represalii și în care puterea se pare că aparține Marelui inchizitor. Sevvila lui Ivan se pare că este o teocrație din care se desprinde o dictatură personală. Recunoașterea Lui de către mulțime, cele două atribute morale prin care se revelează-„nemărginita-I bunătate și blândețea”, minunile săvârșite ca și atunci cu cincisprezece veacuri în urmă, sunt elemente ce asigură veridicitatea tabloului. Singurele cuvinte pe care le rostește „Talifa-kumi”, trimit la scena biblică (1), iar rechizitoriului aprins al cardinalului i se răspunde printr-un sărut. Cardinalul ordonă arestarea Lui și nimeni din mulțimea până atunci evlavioasă, plină de entuziasm evanghelic nu se gândește („atât de strunit și de plecat este poporul”) să împiedice străjile să-și facă datoria. Ceea ce reiese este că, sevilienii se comportă în același timp ca populația dresată a unui stat totalitar și ca niște copii înfricoșați.

Inchizitorul fanatic este identificat cu luptătorul modern pentru pâine, egalitate și dreptate. El lansează îndemnul global de a fi anihilate personalitatea umană și libertatea de a opta. Prin „miracol, taină și autoritate”, omul este degradat într-o unealtă supusă și inerentă a conducătorilor, cei care l-au convins că nu va dobândi egalitatea decât renunțând de bună voie la libertate. Inchizitorul devine astfel prototipul tiranului cu putere nelimitată, din următorul secol, întruchiparea nebuniei dictatoriale de a-și afirma vrerea prin anihilarea voinței celorlalți, urmând neștiut, preceptele diabolicului sfetnic. Iisus Hristos coboară într-un oraș terorizat, supus celor mai crude represalii și în care puterea se pare că aparține nu curții sau împăratului, cât cardinalilor și mai ales marelui Inchizitor. Acest despot este în același timp și un renegat. Cândva a stat și el în pustie, unde s-a „hrănit cu aguride și rădăcini” sperând că va reuși să atingă perfecțiunea, dar revine în lume unde s-a alăturat „oamenilor înțelepți”, celor care s-au străduit să îndrepte lucrarea de mântuire a lui Iisus Hristos, pe care refuză să o mai urmeze și să o slujească ca pe o nebunie. Confesiunea sub formă de interogatoriu a bătrânului cardinal care simte nevoia să spună „tot ce a gândit în sinea lui

timp de nouăzeci de ani” vizează declinul unei societăți în care ideea de Dumnezeu este doar o aparență a unei vieți superficiale și decăzute. Inchizitorul e un fanatic identificat cu luptătorul modern pentru pâine, egalitate și dreptate.

Ideea pe care o proclamă Ion Ianoși este aceea că, **Marele Inchizitor** „este unul dintre cele mai acute semnale de alarmă la adresa extremelor deformări istorice, mascate într-o radicală frazeologie demagogică.”(2) În Legendă trebuie căutată esența concepției dostoevskiene asupra lumii, o concepție pozitivă și religioasă deopotrivă. În sistemul Marelui Inchizitor, arbitrarul duce la pierderea și negarea libertății spiritului. Acesta argumentează, convinge. Are la dispoziție logica de fier, voința îndreptată spre împlinirea unui plan bine determinat. Ceea ce contracarează această atitudine este smerenia lui Iisus Hristos, blânda Sa tăcere care conving și transmite mai mult decât toată puterea argumentării Marelui Inchizitor. Bătrânul cardinal nu crede în Dumnezeu, dar nici în om. Pierzând credința în Dumnezeu, nu se mai poate crede în om. Creștinismul nu impune numai credința în Dumnezeu, ci și în om. Înainte de orice, inchizitorul neagă ideea divino-umanității, a apropierei și coeziunii temeiurilor divine și umane în libertate. El s-a ridicat împotriva lui Dumnezeu în numele omului, al celui mai mărunț dintre oameni, al aceluia în care el nu crede, după cum nu crede nici în Dumnezeu.

Inchizitorul cunoaște slăbiciunea poporului, le știe reacțiile, psihologia maselor, posibilitățile de manipulare: „norodul care azi Ți-a sărutat picioarele, la un singur semn al meu, se va repezi să adune tăciunii împrăștiați în jurul rugului Tău, știi Tu asta?”. Measnikov este de părere că, ruperea de Iisus Hristos, decizia se produce pornind tocmai de la deosebiri referitoare la modul de a considera *condiția umană*: „ce anume îi separă pe Marele Inchizitor și pe Hristos? Neîncrederea în puterea și rațiunea omului și profunda încredere în ele.”(3) Străduința inchizitorului este de a arăta cât de insuportabilă este pentru omul răzvrătit *libertatea* (de a opta, de a decide, libertatea dilemei, zbuciumul), care nu-i poate aduce fericirea. Marea eroare, fundamentala greșală (din punctul de vedere al cardinalului) și pe care i-o impută lui Iisus cu un resentiment inmuiat în amărăciune – a fost aceea de nu fi cedat în fața celor trei ispitiri. Berdiaev este de părere că cele trei întrebări puse de „duh” lui Iisus „preconizează întreaga desfășurare de mai târziu a istoriei lumii.”(4)

Dogma celor trei ispitiri formează o întreagă teologie morală rezumată în trei idei care stau la baza lumii, adevărate principii morale care stârnesc cele mai ascunse laturi ale ființei umane supusă vicisitudinilor vieții. De altfel este și cea mai mare provocare, cea mai inteligentă manipulare a maselor de către propriile lor slăbiciuni. Dacă Iisus ar fi acceptat să prefacă pietrele în pâini, întreaga omenire l-ar fi urmat imediat. El a refuzat însă pecetea pâinii reale, pământeste, în numele libertății și al pâinii cerești: „*nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu.*”(5) Iisus este Mântuitorul celor puțini și tari în credință. De cei mulți și slabi se ocupă Marele inchizitor, democrat și imunitar. În ceea ce îl privește personal, admite cele trei ispitiri considerându-le drept o chintesență a înțelepciunii supreme: „în lume (afirmă Valeriu Cristea referindu-se la opinia cardinalului)-proclamă acest redevabil psiholog al nimicniciei umane-există trei forțe, unicele pe pământ, în măsură să înfrângă și să subjuge definitiv în numele propriei lor fericiri, conștiința acestor bicisnici răzvrățiți. Și aceste trei forțe sunt *miracolul, taina și autoritatea.*”(6)

A doua ispitire aduce în prim plan posibilitatea căderii sau a decăderii umane din planul de mântuire al lumii: „n-ai vrut să te lași dus în ispită și nu Te-ai aruncat jos”. Replica pe care o va da Iisus arată tocmai măreția și supremația Fiului lui Dumnezeu: „*Să nu ispitești pe Domnul Dumnezeuul tău.*”(6) Tocmai de a aceste trei forțe (miracolul, taina și autoritatea) se folosesc predecesorii și colegii Marelui inchizitor în încercarea lor de a corecta lucrarea lui Iisus Hristos. De altfel el dezvăluie secretul care stă la baza ideilor „mesianice”: „noi nu suntem cu Tine, ci cu el, acesta este tot secretul nostru. Demult numai suntem cu Tine.” Trădarea s-a consumat cu opt veacuri în urmă, când reprezentanții credinței romane au primit de la el „împărățiile pământeste”, darul din urmă pe care Iisus de asemenea l-a refuzat respingând și cea de-a treia ispitire a satanei.” *Domnul Dumnezeuului tău să te închini și Lui singur să-i slujești.*” (7) nemulțumirea cardinalului este aceea că, nu a reușit să-și desăvârșească planul: „Noi am primit de la el Roma și spada cezarului, decretându-ne stăpânitorii pământului, singurii lui împărați, deși nici până în ziua de azi n-am apucat să ne desăvârșim lucrarea începută.”

Când cei „o sută de mii” (clasa conducătoare melancolică de sacrificiu ce va dirigi umanitatea de mâine formată din milioane de sclavi-copii), vor ajunge să stăpânească globul, și de abia atunci se vor gândi și la fericirea oamenilor: „o fericire pe măsura unor nevoi nevolnice.” În concluzie, descinderea necanonică a lui Iisus Hristos nu poate decât să tulbure lucrarea inchișitorilor. Pentru aceștia, venirea Lui este nedorită, inoportună și nelegitimă. El nu trebuie să mai adauge nimic la „cele mărturisite cândva” pentru că a încredințat conducerea turmei bisericii, papei, inchișitoriei. „Nu te iubesc!”, îi spune nonagenarul în timpul monologului său amenințându-l din nou în final că a doua zi îl va arde pe rug. „De ce mă privești în tăcere cu ochii Tăi blânzi, convins că dreptatea este de partea Ta?”- călăul nu face altceva decât să se justifice în ochii victimei sale. Și cum se întâmplă adeseori, cel care se justifică își trădează dilemele, incertitudinile, pare neconvingător.

Părerile teologilor sunt împărțite. De pildă Nicolae Berdiaev și Nichifor Crainic mențin ideea că ateul Ivan face apologia lui Iisus Hristos, de pe poziția bisericii ortodoxe. Romano Guardini, de pe poziția bisericii catolice este de părere că „Hristosul lui Dostoievski este un fals eretic”(8): „Figura lui ne mișcă dar ea rămâne pur imaginară și nu duce la nimic. Tulburarea pe care o creează naște perplexitate și se consumă în disperare.”(9) Pentru unii exegeți ai operei dostoievskiene, victoria aparține Marelui inchișitor (adică vorbirii), pentru alții tăcerii (lui Iisus Hristos): „Tăcerea lui Hrist, mușismul lui blând conving și influențează într-un mod mai hotărât decât întreaga forță de argumentare a Marelui inchișitor.”(10) O tăcere despre care se poate spune că este plină de „aurul” Evangheliilor, o tăcere saturată de Cuvântul întrupat se opune aici cuvintelor. „Și Cuvântul s-a făcut trup” afirmă evanghelistul Ioan (11) sub semnul căruia se găsește întreaga morală a romanului „Frații Karamazov”. Discursul rostit este contracarat de discursul revelat. Tăcerea lui Iisus din poemul karamazovian este acelui care a spus totul. Absența cuvântului lui Iisus este tocmai revelația întrupării Sale, El însuși fiind Cuvântul.

În finalul poemului, ostatecul „sărută blând buzele ofilite ale bătrânului de nouăzeci de ani”. Sărutul – explică Ivan lui Aleoșa- „este singurul lui răspuns”, la monologul cardinalului. Sărutul acordat de Iisus Hristos – pecete a unei posibile absolviri - arată că inchișitorul „cu inima îndurerată”, cuprins de o sublimă melancolie, nu este totuși o *ficțiune*, cum înclină să creadă Aleoșa. „Conștient și îndurerat de eroarea acțiunii sale Marele inchișitor rabdă povara suferinței și își asumă perspectiva damnării în numele iubirii de oameni.”(12). Reacția cardinalului față de „răspunsul” prizonierului său (un sărut pentru un rug) este surprinzătoare: el tresare și o puternică emoție i se trădează în tremurul colțului gurii, după care îl eliberează pe captiv. Reacția arată că urma vechii învățături nu s-a șters cu totul în sufletul fostului discipol, că prozelitul satanei nu este complet imun față de Iisus Hristos. Teologii Nicolae Berdiaev și Nichifor Crainic sunt de părere că personajul lui Dostoievski este „imoral” fie numai și pentru faptul că „în inima lui, în conștiința lui a putut să se împace cu ideea că „este indispensabil să arzi oameni.” Marele inchișitor a trecut de partea diavolului dar nu pe față. Pactul său cu satana este un secret bine ascuns sub „odăjdile fastuoase” ale solemnităților religioase sau de „vechea lui rasă călugărească făcută din pânză groasă”, purtată în zilele contactului cu supușii. Marele filosof creștin rus speculează atitudinea cardinalului, care prin întortocheata ipocrizie a demersului său ia chipul lui Antihrist: „principiu nou, rafinat și seducător ce apare întotdeauna sub înfățișarea binelui.”(13) Sistemul catolic al cezaro-papismului, ce preface Biserica în stat, este pentru Dostoievski, unul dintre chipurile duhului Marelui inchișitor. De-a lungul destinului său istoric, creștinismul a fost mereu supus ispitei abdicării de la libertatea spiritului. Taina libertății creștine este taina Golgotei și a Răstignirii. Crucificarea se adresează libertății spiritului uman. adevărul divin s-a ivit în lume smerit, sfâșiat și răstignit de puterile acestei lumi și, astfel s-a confirmat libertatea spiritului. Taina Golgotei înseamnă taina libertății.

Feodor Dostoievski rămâne credincios adevărului Răstignirii, religiei calvarului, adică religiei libertății. El devine astfel contemporan cu Iisus Hristos. Dominarea teocrației papale și periculoasele ei erezii sunt de domeniul trecutului. Viitorul stat al Marelui Inchișitor nu este legat de catolicism, ci abundă de ateism și materialism. Socialismul este supus celor trei ispitiri refuzate de Iisus Hristos în pustie; renunță la libertatea spiritului în numele fericirii și liniștii milioanele de oameni. Marele inchișitor se simte ademenit de răul care a luat chipul binelui. Ispitirea antihristică

apare atunci când omul ajunge în drumul său la capătul dedublării. Destinul omului se manifestă în conflictul unor principii polare divino-umane și umano-divine, hristice și antihristice.

Cardinalul nu este însă numai unealta, în plan metafizic a creatorului său, dar și ipostaza lui superioară, imaginea potențată a unei părți din el. Berdiaev îl consideră pe bună dreptate cel mai teribil ascet al ateismului (14). Deosebiriile dintre autor și personaj sunt evidente. Astfel Ivan tratează cu un drac de duzină, pe când Marele inchișitor tratează direct cu satana! Concluzia pertinentă ce decurge din această configurație este că, tot ce se întâmplă în poem poate fi rodul unei stări patologice (boala, delirul) sau un alt coșmar: „coșmar în coșmar” (15). Problematika coșmarului propus de Berdiaev este următoarea: Ivan suferă un dublu coșmar (acel al Marelui Inchișitor și al diavolului), pe când coșmarul cardinalului îl reprezintă persoana lui Iisus Hristos. În imaginea sublimă cu referiri apocaliptice întâlnim deznodământul destinelor pământeste ale omului. Unul din exegeții operei dostoievskiene, Rozanov, trimite la un final apoteotic al Legendei - în ea „este plânsul lui (al omului) amar, când, pierzându-și inocența și fiind părăsit de Dumnezeu, omul a înțeles deodată că de acum este singur cu slăbiciunea sa, cu păcatul său, cu lupta luminii și întunericului în sufletul său.” (15)

2. Despre sensurile libertății dostoievskiene

Dostoievski este cel mai mare metafizician rus, în care ideile joacă un rol esențial. Toate ideile sale sunt legate de destinul omului, de destinul lumii și al lui Dumnezeu. Se poate spune că, întreaga creație a lui este un adevărat ospăț al cugetării. Cei care s-au apropiat de el au găsit multe puncte de vedere în care scriitorul rus a fost caracterizat în primul rând ca reprezentant al „umiliților și obidiților”; apoi un „talent crud”, proorocul unui nou creștinism; unii s-au interesat de „omul din subterană”, alții l-au luat înainte de orice, vestitorul ideii mesianice ruse. „El este tipic rusesc, geniu rus până în străfunduri, cel mai rus dintre marii scriitori naționali și, totodată cel mai general-uman ca idee și tematică.” (16) Pentru Dostoievski tema omului și a destinului său, înseamnă mai presus decât orice, tema libertății. Destinul omului, tribulațiile sale, se definesc prin libertate. Libertatea tronează în centrul concepției dostoievskiene asupra lumii. Scriitorul rus cercetează destinul omului lăsat în libertate. Îl interesează doar omul pornit pe calea libertății, destinul său în libertate și libertățile din om.

În concepția lui Nicolae Berdiaev și a lui Nichifor Crainic există două feluri de libertate: libertatea primară și libertatea finală. (17) În libertatea primară îl întâlnim pe Adam, iar în libertatea finală pe Iisus Hristos. El dă omului libertate, dar omul trebuie să-L accepte liber. Este exact ce Marele inchișitor îi reproșează lui Iisus Hristos: „Tu ai dăruit omului iubirea slobodă pentru ca el să vină slobod la Tine, fermecat și cucerit de Tine.” În această adoptare liberă a lui Iisus Hristos constă calitatea de creștin fiindcă sensul actului credinței este un act de libertate. Iar ea nu se poate identifica cu binele, cu adevărul, cu desăvârșirea. Binele liber, singurul bine care există, presupune libertatea răului. Berdiaev este de părere că în aceasta constă tragedia libertății lui Dostoievski. (18) Aici se ascunde taina creștinismului – o adevărată dialectică tragică. Lumea catolică s-a lăsat sedusă de libertate, a înclinat către negarea libertății, spre abolirea libertății credinței și a conștiinței. Rugurile Inchișitiei au fost martore ale acestei tragedii ale libertății, a greutăților de a găsi o soluție pentru conștiința creștină luminată de strălucirea lui Iisus Hristos. Să nu uităm că, creștinismul este religia libertății.

3. Personajele lui Dostoievski trăiesc tragedia vieții ca pe un imn al libertății.

În ideea libertății se transpune și ideea răului opusă binelui suprem. Marele gânditor rus Nicolae Berdiaev descoperă în opera scriitorului o dualitate a răului: răul metafizic și răul lăuntric. Nichifor Crainic relevă alte aspecte malefice: răul imanent pe care îl descoperim în om și răul personificat în diavol (prezent într-o lumină echivocă). În analiza psihologică a eroilor lui Dostoievski în care se întrupează duhul răului, primul aspect care se descoperă și pe care-l îmbracă aceștia este orgoliul și invidia. Orgoliul lor constă tocmai în refuzul de a se integra ordinii morale stabilite de Dumnezeu. Mai există ceva aici, o tendință de a crea după mintea lor, o altă ordine

contrară celei stabilite de Dumnezeu. Răul pe care-l întrupează fiecare din acești eroi ajunge să se consume și să se distrugă pe sine însuși. Conform Sfântului Ioan Evanghelistul, răul reprezintă o deviație continuă și permanentă de la ordinea stabilită de Dumnezeu și are direcția către distrugere în neant, către neant. Negația de la care pleacă păcatul (fiindcă orice păcat săvârșit este o negație a lui Dumnezeu) ajunge în cele din urmă să fie o negație a omului, când a săvârșit păcatul iar în ultima fază, o negație a lui însuși. Nicolae Berdiaev descoperă o remarcabilă idee a operei lui Dostoievski: orice bine pe care eroii lui cred că-l pot face prin mijlocirea răului, prin fărâdelege, este iremediabil.(19) Personajele lui sunt toate obsedate de o idee. Marele Inchizitor crede că, înșelând lumea printr-un întreg sistem de doctrine, poate să ajungă la fericirea acestei lumi. Orice revoluționar din opera lui Dostoievski crede că poate ajunge la fericirea lumii viitoare, siluind lumea prezentă. Cu o subtilitate genială, Dostoievski demască iluzia că prin rău se poate ajunge vreodată la realizarea binelui. Răul în sine este deșertăciune, el nu izbutește să ajungă să creeze în nici un fel binele; ce reușește să facă răul este că până la urma urmelor se distruge pe sine însuși. Distrugerea răului în concepția lui Dostoievski, este posibilă în eroii în care totuși viața va trebui să triumfe: este posibilă prin flacăra suferinței.

Conform legilor morale și sociale răul trebuie pedepsit.. La Dostoievski există două feluri de pedepse: una legală și una morală (pe care și-o dă omul lui însuși). Mitea Karamazov este acuzat că și-a ucis tatăl. În realitate el nu este vinovat, însă verdictul se dă împotriva lui (este găsit vinovat după un eșafod logic). Este însă o ironie la adresa rațiunii logice care ajunge la vinovăția lui Mitea de a-și fi ucis părintele pe care în realitate îl ucisese Smerdeakov. Pentru Dostoievski pedeapsa principală este aceea pe care omul și-o dă sie însuși, este pedeapsa care pornește ca o revoltă a părții lui bune, ce rămâne în fiecare om, pentru că după concepția lui Dostoievski nu există om fundamental rău. În orice ființă există posibilitatea de a îndrepta răul. În ancheta și procesul lui Mitea, Dostoievski demască minciuna legii statului. Pentru el sufletul este mai important decât întreaga lume. De aceea autorul Karamazovilor se dovedește a fi un creștin profund.

Polifonia i-a permis lui Dostoievski să dezvăluie complexitatea vieții sufletești a oamenilor, fatalitatea unor contradicții în aparență instabile. El dezvăluie ceva ce nu a mai existat în literatura universală: concluzia unui antropocentrism creștin. Religia face trecerea spre profunzimea spirituală a omului. Apoi profunzimea se întoarce la om. La Dostoievski chipul omului rămâne în profunzime. Metafizica creștină dostoievskiană trebuie căutată mai presus de toate în „Legenda despre Marele Inchizitor”. Dostoievski a fost sursa spirituală a curentelor religios-apocaliptice din Rusia. Așa cum mărturisea și Nicolae Berdiaev, el „a fost cel ce a dezvăluit noi seducții care pândesc asemenea curente apocaliptice ale gândirii ruse, a prevăzut apariția răului atât de rafinat încât este greu de recunoscut.” (20) Nu știm în ce măsură Dostoievski a fost pe deplin liber față de aceste seducții. Ceea ce rămâne peren și veșnic este orizontul deschis de el: adevărul despre om, despre destinul și libertatea lui. În conștiința poporului rus el a rămas, așa cum Berdiaev analiza, un fel de mentor - a învățat călcând pe urmele lui Hristos, să reverse lumina în întuneric, să-i descopere chipul lui Dumnezeu în omul decăzut, a învățat iubirea de oameni, respectându-le libertatea. Lumina lui Hristos biruiește lumea, străbate orice întuneric.

Cu alte cuvinte, Creștinismul lui Dostoievski nu este unul întunecat, ci luminos, este creștinismul Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan. El a dăruit multe pentru viitorul creștinismului, pentru triumful Evangheliei, al religiei libertății și iubirii. A reușit să comunice cu viitorul într-o epocă în care creștinismul trăiește aproape exclusiv în trecut. Creația lui este extrem de fertilă pentru renașterea creștină. Ea are caracter profetic, indică uriașele capacități spirituale ale omului. Pe această creație și-a pus pecetea dualitatea caracterului rus, reliefând marile primejdii ale sufletului. Dostoievski este cea valoare supremă care dă sens poporului rus, existenței sale în lume, el e ceea ce va putea arăta acesta la Judecata de Apoi a popoarelor.

4. Despre Karamazovism ca identitate

„Nu, domnilor jurați, Europa îi are pe Karl Moor, Don Carlos, Wilhelm Tell, noi nu avem deocamdată decât Karamazovi.” Ion Ianoși – „Dostoievski”

Familia Karamazovilor a stârnit și generat suficiente reacții atât în rândul celorlalte personaje ale romanului, cât și în rândul celor care au fost preocupați de o așa zisă exegeză a operei dostoievskiene. Capacitatea lui Dostoievski de a înnoda firele propriilor romane cu scrierile confrăților este așa cum remarca și Ion Ianoși, neobișnuită pentru vremea sa. Titlul celei de a cincea cărți din „Frații Karamazov”, moment culminant în roman, are o vastă semnificație. *Pro și contra* este principiul de bază al artei dostoievskiene. El definește imaginile locale și de ansamblu, eroii episodici și principali, laturile și integralitatea conștiinței scriitorului. Acest principiu asigură unitatea dintre epic și dramatic și o ridică la forma de *roman-tragedie*. Capitolul „patronează confruntările și înfruntările, înălțările și prăbușirile consumate într-o maximă tensiune, ciocnirile aspre de interese, pasiuni, idealuri, încleștarea pe viață și pe moarte, cumplitele zbuciume sufletești și spirituale.”(21) Autorul Karamazovilor prin atitudinea sa față de personajele create, se simte totuși legat de acestea prin compasiunea, dragostea și ura față de ele: fiindcă și „domnia sa are o fire largă, karamazoviană” pentru a-l cita pe Ippolit Kirillovici - capabilă să cuprindă cele mai bizare contradicții și să contemple în egală măsură cele două abisuri, „abisul de deasupra noastră” și „abisul de sub noi”.

Familia Karamazovilor este un rezultat și un produs răspândit al dezagregării obștei. Ippolit Kirillovici deslușește în acest „mic nucleu familial” „trăsăturile fundamentale ale intelectualității noastre de azi”. Fetiukovici raportează și el *natura karamazoviană* la prezentul și viitorul națiunii. Amândoi au sentimentul întemeiat că asistă nu la un proces oarecare, ci la procesul întregii lor societăți *întâmplătoare*. „Dostoievski-singurul procuror, avocat și judecător aflat în posesia adevărului integral, ferm convins că acest adevăr nu poate fi integral nici cunoscut și nici înfățișat – ne introduce, propriu-zis nu la procesul unei persoane, ci al unui fenomen istoric de largă circulație, definit generic drept „karamazovism”.(22) Fiecare dintre frații Karamazov poate fi considerat, într-un fel, personaj central: Dmitri- în plan *tematic*(pasional), Ivan-în plan *filosofic* (lucid, rațional), Aleoșa în plan *etic* (mistic). Ca semnificație *socială*, rolul principal îi revine însă lui Feodor Pavlovici, „exponent pur al *sadismului karamazovian*.”(23) „Tatăl constituie nucleul și simbolul acestei lumi descompuse, el este chintesența pervertirii, limita lipsei de ideal, animalul rapace fără acces la remușcare, ultima expresie a înstrăinării de umanitate”(24), așa cum îl caracterizează Ion Ianoși. Feodor Pavlovici nu face altceva decât să-și savureze viața, la un mod propriu individualismului „zoologic”, eliberat de orice norme și rețineri morale. Plăcerea este unicul său scop al existenței sale, de dragul ei este gata să distrugă pe oricine, chiar pe propriii copii. „S-a înșurubat în senzualitatea lui, ca și cum ar fi încremenit pe un soclu de piatră”, spune Ivan. Feodor nu crede în viața de apoi, în consecință - „după mine potopul!”- se simte îndreptățit să se înfrupte din cât mai multe lucruri lumești. Întruchipare a cinismului, „bătrânul măscărici”- „o canalie și un desfrânat, dar în același timp și un om absurd”- ignoră un lucru esențial: karamazovismul proliferază în mod obligatoriu karamazovism, lipsă de scrupule, violență și brutalitate. Dmitri îl lovește, Smerdeakov îl ucide, tocmai pentru că îi sunt fiii, pentru că el le-a transmis în doze diferite otrava. Nici un Karamazov nu este imun față de karamazovism: câinosul părinte cade răpus de propriul său pumnal! Feodor Pavlovici planează asupra societății întregi ca o forță omnipotentă. Întâlnim la tot pasul Karamazovi neîndoieelnici sau persoane cu o mare doză de karamazovism. Generalul – moșier își asmute ogarii asupra unui copil de opt ani. Iarna, în toiul gerului, niște părinți își țin fetița toată noaptea încuiată într-o latrină. Smerdeakov – copil spânzură pisici și le îngroapă cu alai; iar ca adult îl învață pe Iliușa să le dea câinilor vagabonzi pâini în care a înfipt ace. Nimeni nu scapă tentației de a fi (și) Karamazov: Zosima își palmuiește ordonanța și dorește pentru moment moartea adversarului său; Liza își închipuie că ciopârțește și răstignește un băiețel de patru ani, în timp ce mănâncă compot de ananas(pentru ca apoi să-și strivească degetul intenționat cu ușa, apostrofându-se „ticăloasa”, deci pentru a se pedepsi, umili, înjosi ca tentativă de a obține smerenia). Kolea Krasotkin se fălește că își bate colegii în timp ce aceștia îl adoră. „Sunt o fiară sălbatică!”, exclamă Grușenka. Rivala ei „infernala” are, la rândul ei, un caracter” groaznic”, sălaş al dragostei și al urii care declanșează „catastrofa” de la proces... Sadismul este împlântat adânc în sufletul fraților. Smerdeakov personifică imoralitatea fără reticențe. La polul opus Aleoșa este un smerit supus tentațiilor. Ion Ianoși vorbește despre o cruce simbolică între cei doi frați: „furtunile

cele mai dramatice nu în sufletul lor se dezlănțuie, ci pe axa mediană, „orizontală”, a însemnului creștin.”(25)

Karamazovismul apare evident și din replicile și relațiile fraților cu celelalte personaje. Este o notă aparte, distinctă ce străbate întreaga societate rusă ce asistă la proces. „sunt un Karamazov!” exclamă Dimitri; „obraz de toval și suflet de Karamazov!”, gândește Miusov; „și eu sunt un Karamazov...” recunoaște Ivan; „Karamazovii nu sunt niște netrebnici, orice ai zice tu, ci niște filosofi...”, pledează Dimitri în fața lui Rakitin. „O lighioană o înghite pe alta” afirmă același personaj referindu-se la dualitatea dintre marea familie a Karamazovilor. Cu toții se suspectează, se spionează, se urăsc. Lighioana numită karamazovism, s-a cuibărit adânc în sufletul lor.

Ca o concluzie și în încheiere vom susține că Nichifor Crainic definește *karamazovismul* ca „pe un element rău pe care îl cunoaștem din celelalte romane ale lui Dostoievski, elementul rău dezlănțuit fie în pasiuni carnale, fie în pasiuni intelectuale, pâna la suprema posibilitate a excesului. Este păcatul, prin urmare, care se desfășoară în toată în toată infernala lui amploare, fie pe latura pasiunii carnale, fie pe acelei intelectuale, raționale.”(26) Așadar, Karamazovismul este întrupat înainte de toate în bătrânul Karamazov, om bogat, lubric, iubitor numai de bani și de femei „reprezintă ultima expresie a patimii celei mai telurice cu putință.”(27) Ceea ce contracarează într-un fel latura întunecată a karamazovismului este figura luminoasă a lui Alioșa Karamazov. În el culminează speranțele lui Dostoievski referitoare la o viață total creștină a unei societăți ce trebuia să se nască de acum încolo. Alioșa este conceput în contrast izbitor cu ideea pe care dostoievski o avea despre sine. Ideea pe care o spune el în legătură cu Alioșa este aceasta: nu minunea naște credința, ci credința naște minunea; nu minunea exterioară condiționează prin urmare credința noastră religioasă, ci credința noastră religioasă este aceea care face minunea. Acest serafic personaj întrușipează, în ochii scriitorului, virtuțile umane supreme. El este un erou triumfător de basm care „biruie balaurul cu multe capete ale karamazovismului...”(28)

Note Bibliografice

Nikolai Berdiaev, *Filosofia lui Dostoievski*, Iași, Editura Institutului European, 1992, pag.10.

Cf. idem. pag.11.

Cf. idem. pag. 44.

ibidem pag.138.

ibidem pag.140.

Ion Ianoși, *Dostoievski*, București, Editura „Teora”, 2000, pag.227.

idem., pag.229.

idem., pag.230.

idem., ibidem.

idem., pag.232.

Nichifor Crainic, *Dostoievski și creștinismul rus*, Cluj-Napoca, Editura „Anastasia”, 1998, pag.255.

idem., ibidem.

Valeriu Cristea, *Dicționarul personajelor lui Dostoievski*, București, Editura „Cartea Românească”, 1983, pag.183.

Drd. Stelian Gomboș